

ERIK TUNNBINDARES TOLK

Ett runristat måttverktyg från Lödöse

Av Elisabeth Svärdröm

Sommaren 1963 företogs på Passagården 1³³ i Lödöse arkeologiska undersökningar, föranledda av husflyttning och schaktningsarbeten för en källare. Platsen ligger ca 75 m öster om det gamla borgområdet och hade alltså ett centralt läge i den medeltida staden, fig. 1. Undersökningarna (benämnda 1963 års A- resp. B-undersökning) gav så rikt vetenskapligt utbyte, att man beslöt att med markägarens tillstånd gräva ut ytterligare ett område, 90 kvm, under husets förra grund. Denna grävning (C-undersökningen), som företogs i lokal regi under landsantikvariens kontroll, ägde rum hösten samma år. Även den visade sig mycket givande.

Först på ett djup av ca 1 m under marknivån nåddes en icke recent, orörd lagerföljd. Orörd morän fanns först på ett djup av 4 m. Lagerföljden däremellan innehöll sex olika skikt, åtskilda av brandlager på nivåerna ca 1,00, 1,50, 2,10, 2,50, 3,30 och 3,70 m. I det översta av dessa kulturlager (1,00—1,50 m) saknades byggnadsrester praktiskt taget helt. I det näst översta lagret (1,50—2,10 m) påträffades rester av en knuttimrad byggnad, 5,60×5,10 m (yttre mått), på norra och västra sidan omgiven av ytterligare byggnader. I denna byggnads norra del fann man på ett djup av 1,60 m, strax under brandlagret ett mindre träföremål försett med runinskrifter och även i övrigt av stort intresse, fig. 2.¹ "Bland övriga fynd i skiktet fanns en del 'rhensk' keramik, enstaka skor, ett par tunnbottnar, ett par sländtrissor, frag-

¹ Föremålet, som för närvarande undergår konservering på Statens historiska museums tekniska avdelning, har i fyndförteckningen (Vitt. akad. diar.nr 85/1964) nr 133.

ment av träfat, något notflöte och flera kvadratiska träplattor av oviss användning".²

Materialet i föremålet är benved (*Evonymus europæa*).³ Tillverkaren har som ämne haft ett trästycke 23,6 cm långt, 2,8 cm brett, med kvadratisk tvärgenomskärning. Ett 6 cm långt parti nära mitten av trästycket har han reserverat för ett 8-fasat handtag eller grepp med en prismatiskt skuren knopp som centrum. På trästyckets båda ändar, 10 respektive 7,6 cm långa, har han genom finurlig bearbetning anbragt en systematisk serie mått. Med fina tvärgående ritsar — en tydlig sådan finns bevarad i högra kanten av den runristade ytan på sidan I — har han lagt upp systemet och sedan genom utskärning 5—8 mm djupt, under rät eller obetydligt trubbig vinkel, åstadkommit de försänkta måttytorna. Ytterst i ändarna har han sparat ett litet utrymme på 6—8 mm, som skarpt har fasats av mot måttytorna, individuellt för var och en, varigenom dessa klart begränsas och dessutom skyddas mot nötning — och förkortning. Den ena av knopparna är tämligen välbevarad, den andra skadad genom bortfall, vilket dock icke har medfört att måttens avläsning äventyrats.

I klargörande syfte har jag numrerat föremålets sidor I, II, III, IV med utgångspunkt från sidan med den längsta runinskriften. Genom att hålla föremålet horisontellt med den kortare ändan till höger och vrida det i riktning från sig, vänder man undan för undan upp sidorna i ordningsföljd. De åtta måttytorna har fått bokstavsbezeichnungar a, b, c, d, e, f, g, h. Detta illustreras å fig. 3, där också respektive mått redovisas: a=88 mm, b=22,5 mm, c=45 mm, d=66 mm, e=37 mm, f=32,5 mm, g=77 mm, h=16 mm.

Runinskrifterna har betecknats A, B, C. De har ristats på orör-

² Brevledes meddelat av grävningsledaren, fil. kand. Rune Ekre, som också muntligen med stor beredvillighet har lämnat upplysningar om bebyggelse- arkeologiska iakttagelser i samband med grävningen.

³ Bestämningen har gjorts av ingenjör Erik Åberg, Uppsala. — Benved växer som buske vild, mindre allmän, i Sydsverige upp till 58:e breddgraden; Lödöse ligger vid denna gräns. Veden är ljusgul, seg och tämligen hård, således väl lämpad för mindre sniderier och svarvade arbeten. Gamla tiders instrumentmakare använde med förkärlek virke av benved.

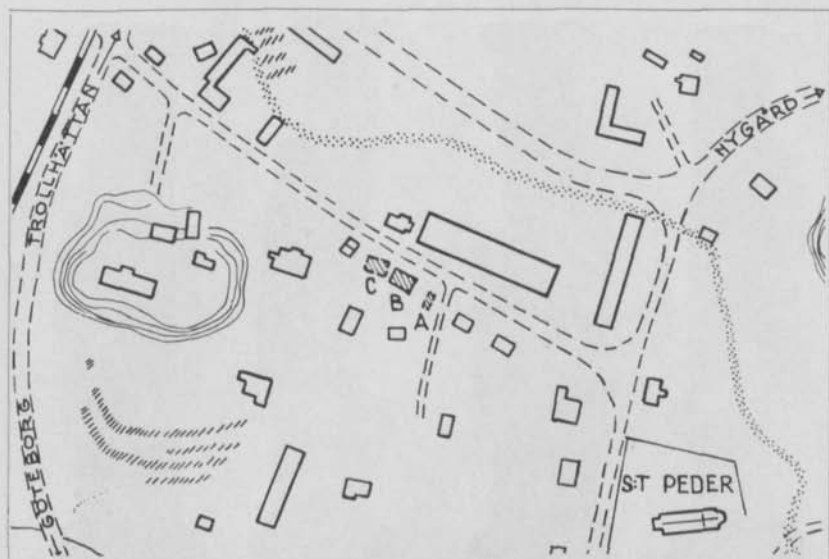

Fig. 1. Schematisk karta i skala 1:4 000 över det centrala Lödöse med 1963 års utgrävningsområden A, B, C. Fyndplatsen för måttstocken ligger inom C. — Schematischer Plan (1:4 000) über das zentrale Lödöse mit den Ausgrabungsgebieten des Jahres 1963 A, B, C. Der Fundplatz des Massholzes liegt im Gebiet C.

da, d. v. s. icke försänkta ytor: A på sidan I vid måttytan b, B på sidan II vid måttytan c, C på sidan III vid måttytan f. De är alla grunt ristade men av olika karaktär, fig. 4. A är tydlig och klar både till form och innehåll. B är så tunt ristad, att den icke framträder för blotta ögat utan endast kan iakttagas i stark förstoring under gynnsamma belysningsförhållanden; den är dessutom skadad, särskilt i slutet. C, som nu består av två mycket grunda runor, befinner sig intill en ytskada i träet, som kan innebära förlusten av en eller ett par runor. Min uppfattning om läsningen av inskrifterna, eller rättare vad som återstår av dem, har tecknats in på fig. 3.

Inskrifterna har följande lydelse:

- A. **erikus amik**
"Ericus äger mig."
- B. **gihorþ**
"gjord"

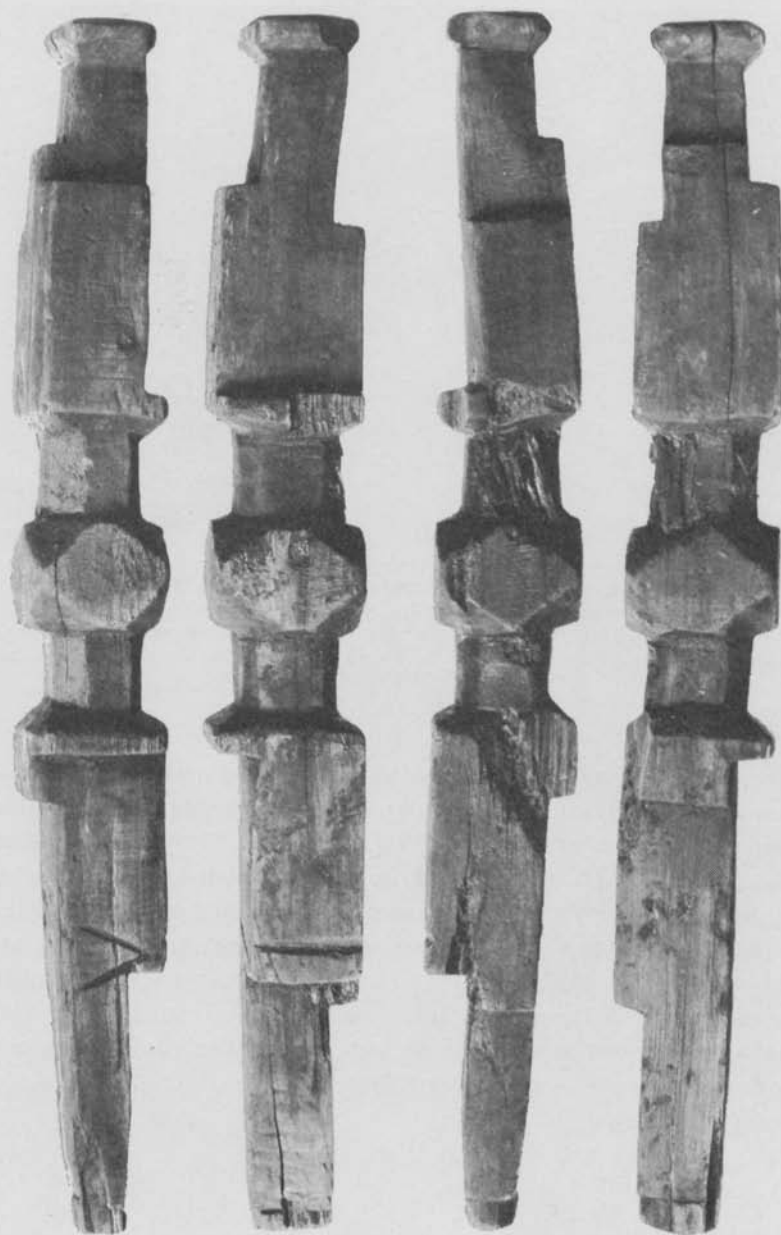

Fig. 2. Måttstocken från Lödöse, före konserveringen. Uppifrån räknat sidorna I—IV. 2/3. Foto N. Lagergren 1964, ATA. — Das Massholz von Lödöse vor der Konservierung. Die Seiten I—IV von oben gerechnet.

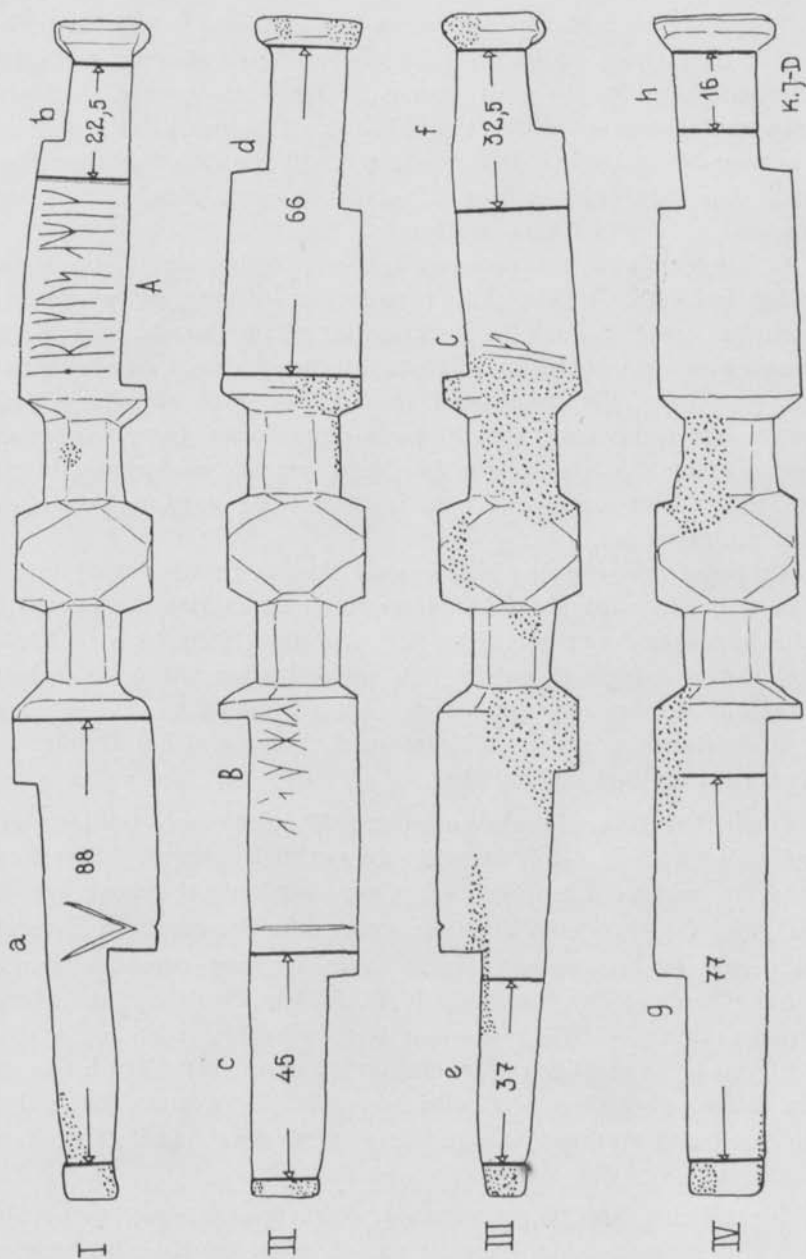

Fig. 3. Måttstocken från Lödöse. Sidorna I-IV; måttytorna a-h; runinskrifterna A-C. 2/3. — Das Massholz von Lödöse. Die Seiten I-IV; Messflächen a-h; Runenschriften A-C.

Topparna på B-inskriftens runor har nöts av. Det första tecknet är en **k**-runa; en liten punkt kan urskiljas, där en stingning normalt skulle ha sin plats; runan är därför troligen **g**. De båda sista runtecknen är alltför skadade för att kunna klart identifieras, men de bevarade ristningsspåren är till alla delar väl förenliga med den ovan gjorda translittereringen, som innehållsmässigt stödjes av de fyra första runorna.

C. Ingen av de två runorna är i sitt nuvarande tillstånd entydig. Det första tecknet kan vara **i** eller bistaven till **u** eller en huvudstav, vars bistav eller bistavar har gått förlorade. Den andra runan kan vara en **k**-runa, eventuellt stungen med en streckformig punkt (**σ**), eller möjligen **f**, där övre bistaven har skadats på mitten och bistavarnas övre ändar sammanfaller. Före den första runan är en skada av 5 mm bredd; utrymmet medger en, högst två runor. Däremot tycks inga runtecken ha varit ristade efter den andra runan.

En halvcentimeterlång skåra invid skadan framför måttytan d kan möjligen vara ristad. I övrigt finns ingen ristning bevarad, som kan vara rester av inskription. Däremot finns på a ett kraftigt skuret v-formigt märke och invid kanten till c ett enkelt streck av samma slag. Innebörden känner jag icke.

Inskriften A är alltså en ägarformel. Föremålet har tillhört en man med namnet *Ericus*, Erik.

Inskriften B är mindre omsorgsfullt gjord och tydligen en märkning av annat slag, avsedd som praktisk anvisning eller som stöd för minnet. Läsningen ovan ger substantivet fornsv. *giorð*, isl. *gíorþ* f. 'gjord, som omgiver, sammenholder de staver, hvoraf et kerald er sammensat' (*J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog, 1886*), 'tøndebånd' (*O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog, 1885*), 'tunnband (bygdemålsfärgat)' (SAOB). Ristaren har visserligen gjort ett stavfel, den överflödiga **h**-runan. En sådan ortografisk företeelse beroende på trevande ljudanalys är emellertid tämligen vanlig, när ristaren icke har haft en klar skriftbild av ordet.

Inskriften C kan på grund av skadorna icke ges någon entydig tolkning. Runorna kan ha varit **ug** och ordet möjligen **lug**, d. v. s. fornsv. *lagg*, isl. *lǫgg*, no. *logg*, da. *lug* f. 'skåra i (tunn)stav,

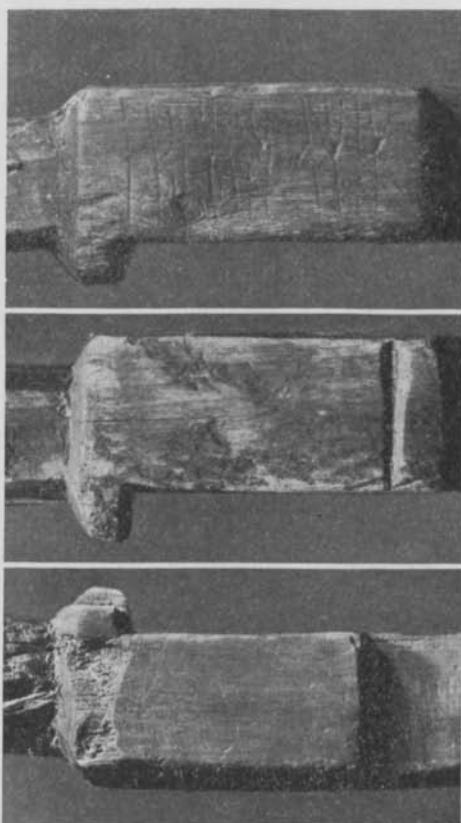

Fig. 4. Måttstocken från Lödöse. Detaljer med runinskrifterna A, B, C (uppiifrån räknat). 1/1. Foto N. Lagergren 1964, ATA. — Das Massholz von Lödöse. Details mit den Runeninschriften A, B, C (von oben gerechnet).

vari botten till ett laggkärl infogas, krös' (SAOB). Omljudsformen *logg*, ristad *lug*, i stället för *lagg* är icke överraskande på västsvenskt område. Formellt skulle ristningen möjligen också kunna vara *af*. Fornsv. *stafr* m. 'stav' tillhör samma fackspråk som *giorð* men nominativformen skulle utan tvivel ha bevarat ändelsen *-r* eller *-er*.

Inskriften B ger alltså förklaringen till föremålet. Det är ett måttverktyg för tunnbinderi, en *tolk* i den gamla bemärkelsen av ett icke ställbart måttverktyg utan bestämd enhet för kontroll av arbetsstyckets mått.⁴ Måttet c, 45 mm, avser alltså bredden på

⁴ S. O. Jansson, Måttordbok (1950), s. 89.

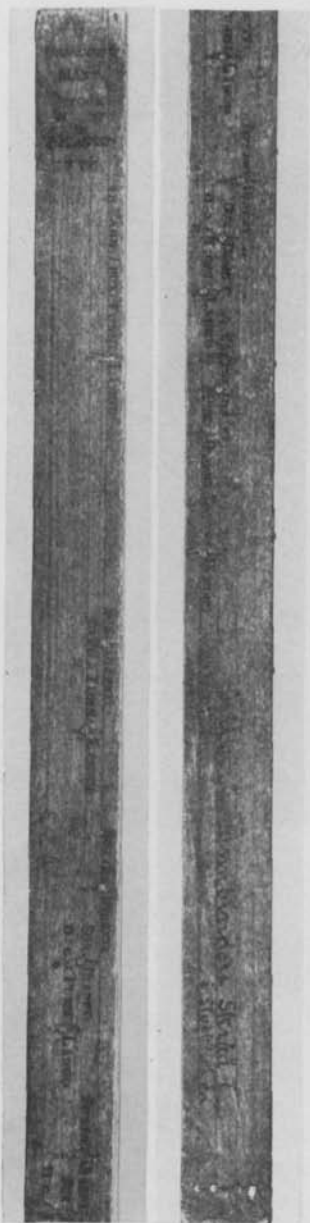

Fig. 5. Likaremått för tunnbindarskrådet i Stockholm 1776. Nordiska museet inv.nr 151.130. Foto Nord. mus. 1964. 2/5. — Normalmass für die Fassbinderinnung in Stockholm von 1776.

ett tunnband. Vi har visserligen ingen uppgift på vad de andra måtten avser, men de förhållandevis små dimensionerna ger anledning förmoda, att det rör sig om bredden av stäver (ev. även band) i laggbär av olika storlek. Att måttytan c har försetts med text kan bero på svårighet för tunnbindaren att skilja det från e, endast 8 mm kortare; även storleken på textförsedda f låg nära e.

Man kan sålunda med visst fog antaga, att verktyget har använts under de förberedande arbetena med tillverkning av stäver, bottnar och vidjeband, d. v. s. i de arbetsmoment som föregick resningen av stäverna kring botten respektive bandningen av tunnbandet eller laggbäret. Måttet för gjorden, bandet, 45 mm, avser bandets bredd på ett synbarligen ganska rymligt kärl. Med den enorma variation i typer av laggbär, som har förekommit på en tid, när träet helt dominerade som emballage för såväl våta som torra varor, är det omöjligt att närmare utröna de enskilda måttens innebörd på lödösetolken. Men variationen i de tämligen rikliga lödösefynden av stäver svarar i varje fall väl mot måttstockens givna möjligheter. Någon större anhopning av laggbärrester eller ämnen till laggbär på fyndplatsen i förhållande till andra fyndlokaler inom stadsområdet, vilket skulle berättiga till ett antagande, att man också funnit Erik tunnbindares verkstad, har icke konstaterats. Antalet tillvaratagna stäver och bottnar svarar närmast mot en normal hushållsförbrukning.

Något föremål som liknar lödösetolken har jag icke funnit, och man måste väl räkna med, att sådana föremål av trä har varit bruksföremål som slitits ned och blivit värdelösa och därför icke har gömmts för framtiden.⁵ En jämförelse med ett par föremål från långt senare tid och av en helt annan kvalitet ger dock en viss aspekt på verktyget från Lödöse.

Det ena är ett krönt tunnbindarmått (Nordiska museet inv.nr 151.130), som har tillhört tunnbindarskrået i Stockholm: "Invändig Mått:Stock Z:Plantin 1776", fig. 5. Måttet utgöres av en trästav med rektangulär genomskärning, 78 cm lång, 3,2 cm bred

⁵ Hittills finns endast ytterligare ett runristat medeltida hantverksredskap bevarat från Västergötland (Statens historiska museum inv.nr 18.117:2). Det påträffades 1926 vid grundgrävningsarbeten i centrum av Skara och har också visat sig vara ett tunnbindarverktyg, en resklämma.

och 1,4 cm tjock. Längs de båda breddsidorna finns fyra parallella, ristade linjer, på vilka olika mått har avsatts genom korta tvärstreck och i dem inslagna mässingsstift. Utgångspunkt för måtten är en gemensam, likaledes med stift markerad tvärlinje 1,5 cm innanför stavens högra ända. Måtten är alltså skyddade mot nötning och förkortning. Även smalsidorna har ristade linjer med mässingsstift, i det ena fallet två linjer, i det andra bara en. På den ena breddsidans översta linje finner man de tre instämplade måtten för "48 Kann:1 Buk:Tunn:Längd" (64 cm), "Buk:Diamet:" (54 cm), "Bottns Diamet:" (45,5 cm); på den andra linjen måtten för $\frac{1}{2}$ sådan tunna, på den tredje för $\frac{1}{4}$ tunna och på den fjärde för $\frac{1}{8}$ tunna. Den andra breddsidans linjer innehåller måtten för "48 Kann:Rund Jämntiock Tunn:Längd" och "Bottns Diamet:" samt för $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{8}$ sådan tunna. På ena smalsidans översta linje ges måtten för 1 åm: längd, bukdiаметer och bottendiаметer samt på samma sätt för 1 ankar. På den andra linjen markerar stiften måtten för $\frac{1}{2}$ åm och $\frac{1}{2}$ ankar. Den andra smalsidan har bara en ristad linje. De sex stiften markera i ordning "63 Kann:1 Rund Jämntiock Sill:Mål:Tunn:Lika Til Längd och Diamet:" (59,4 cm), dito för $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$ sådan tunna. Måttstocken har synbarligen varit en likare, och korrigering av måtten visar sig i förskjutningen av somliga tvärskårer. Den har inte mindre än 38 olika måttmärken med relation till 18 olika storlekar på kärl, från 6 kannor upp till 60 kannor, d. v. s. från ca 15,7 liter till 157 liter.

Efter samma principer är en likaledes krönt måttstock av trä (Nordiska museet inv.nr 56,860; längd 85,3 cm, bredd och tjocklek 4,6 cm), "upprättad af Stads Justeraren F. Siöstedt och gifwen till Tunnbindare Embetet i Götheborg år 1831 som då war 6 Mästare" enligt den instämplade texten. Den upptager t. o. m. namnen på alla sex mästarerna och deras ämbetsfunktion. Denna måttstock ger "Inwändigt mått till jemntiocka käril för beck och tiära" för 1 tunna om 48 kannor jämte $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{8}$ sådan; vidare för kärl om 60, 30, 15 och $7\frac{1}{2}$ kannor; dessutom "för sill och fisk käril" rymmande 48, 24, 12, 6 och 3 kannor; slutligen för "ostron träd 16 kannor inwändigt mått". Erforderliga diagonalmått finns också utmärkta samt alnmått med kvarter och tum.

14 olika kärstorlekar kunde man åstadkomma med hjälp av dessa mått, och vi finner, att sortimentet är ungefär detsamma i de båda likaremått; endast ostronen ger vittring på fiskehamnen vid Västerhavet.

De enskilda verkstäderna hade naturligtvis icke behov av alla de ovannämnda måtten, utan mästarna skaffade sig, i likhet med lödöselaggaren, bara de serier, som svarade mot tillverkningens art och omfattning och som sedan lämpligen översattes till s. k. ritmått eller ristmått, med vilka måttgivningen skedde i praktiken.

De olika måttsiffrorna på lödösetolken visar sig stå i en viss relation till varandra såsom multiplar av ett givet tal. På empirisk väg har jag funnit, att måttet b , och inget annat, är detta givna tal. Givetvis måste man acceptera smärre toleranser, som dock är överraskande små (högst 1,5 mm) med hänsyn till trämateriallets föränderlighet. Den matematiska seriens tal, med måttytornas längd inom parentes, allt uttryckt i mm, är följande: 16,5 ($h=16$), 22 ($b=22,5$), 33 ($f=32,5$), 38,5 ($e=37$), 44 ($c=45$), 66 ($d=66$), 77 ($g=77$), 88 ($=88$). Om b ges värdet 1 blir $h=3/4$, $f=1^{1/2}$, $e=1^{3/4}$, $c=2$, $d=3$, $g=3^{1/2}$, $a=4$.

Men längden på måttytan b , korrigerad till 22 mm, ligger påfallande nära en gammal svensk verktum, 24,7 mm, av vilka det gick 24 på en aln ($=59,38$ cm). Först 1604 erhöll man i Sverige en rikslikare för alnmåttet. Dessförinnan hade alnen varierande längd i olika delar av landet och icke ens lokalt absolut stadgat mått. Den varierade mellan i runt tal 52 och 64 cm. Sålunda var under medeltiden, i ungefärliga mått, en västgötaaln 64 cm, en östgötaaln 60 cm, en gotlandsaln 55 cm och en s. k. äldre stockholmsaln 52,5 cm. En själländsk aln var samtidigt ca 63 cm och en jylländsk 57 cm liksom en lybsk. Två norska alnmått har rekonstruerats till 47,4 resp. 55,3 cm.⁶

En aln med relation till lödösetolkens "tum" skulle vara 52,8 cm. Om en sådan "tum" verkligen lokalt kan ha varit enhet i ett gängse måttssystem, undandrager sig mitt bedömande. Alldeles

⁶ Se S. O. Jansson, Mått, mål och vikt i Sverige till 1500-talets mitt (i: Nordisk kultur 30, 1936), s. 44 f. Se även artikeln Alen i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 1 (1956), sp. 71 f.

uteslutet är det väl icke. Med hänsyn till den väsentliga roll som tunnan icke endast som förvarings- och transportkärl utan även som rymdmått, spelade i handeln med våta, salta och feta varor i en hamnstad som Lödöse, har tunnbanderiet varit ett hantverk, på vilket man måst ställa stora krav i fråga om exakthet och precision, traderat under århundraden.⁷ En anpassning av tunnbandarmåtten till ett vedertaget måttssystem måste under sådana förhållanden förenkla problemen högst väsentligt.

För åldersbestämningen av föremålet kommer stilhistoriska, språkliga och bebyggelsearkeologiska faktorer ifråga.

Den prismatiska bearbetningen av handtaget har vikingatida liksom sent medeltida motsvarigheter men är avgjort vanligast under vikingatid och tidig medeltid (Monica Rydbeck).

Vad runorna i inskriften beträffar, är de flesta typerna förankrade i vikingatiden men bibehåller samma utseende in i senmedeltiden. Runan **r** är dock klart medeltida med bistaven på mitten ansluten till huvudstaven så som i den latinska versalen. Runan **s** är ett mellanting mellan vikingatidens normalform, vanlig även senare, och en av de rent medeltida formerna: första leden är endast hälften så lång som den tredje, och mellanleden är mycket kort. Runtyperna i och för sig är alltså icke utslagsgivande.

Mellanrummet utan skiljetecken mellan **erikus** och **amik** beror på inflytande från latinska skrivvanor. I runstenstiden förekommer nämligen i de allra flesta fall ordskillnadstecken (men ej tomt mellanrum). I Äldre Västgötalagen (förra hälften av 1200-talet) finns fortfarande åtskilliga exempel på ordskillnadstecken. I en lång till "omkring 1300" daterad runinskrift på en trästicka

⁷ Ännu vid slutet av 1800-talet var tunnbanderiet i Sverige nästan uteslutande ett hantverk. I *Teknisk Tidskrift* N. F. 1881, s. 131 f. presenterar *G. Selligren* en artikel "Om tillverkning af laggkärl med maskin", vari erfarenheter främst från England av en begynnande maskinell laggkärlstillverkning refereras, och där med eftertryck påtalas de hart när oöverbanneliga svårigheterna att med maskin bemästra sådana detaljer i tillverkningen, som hittills helt berott av en skicklig hantverkares vana ögonmått och övade handlag i förning. Den beräknade, icke föraktliga prisskillnaden mellan framställningskostnaderna för en handgjord tunna (kr. 3: 50) och en maskintillverkad (1: 35) blir huvudargumentet för en övergång till maskinen, ångtunnbanderiet.

från Bryggen i Bergen⁸ finner man belägg på alla varianterna: sammanskrivning utan mellanrum (25 belägg), skiljetecken i form av en, två eller tre punkter (24), omotiverade sådana skiljetecken mellan stavelserna i ett ord (8), mellanrum utan skiljetecken mellan orden (19), slutligen tomt mellanrum mitt i ett ord (1). Fördelningen är ganska jämn men med större sammanlagd frekvens för de båda äldre sätten med obruten bokstavs följd respektive utsatta skiljetecken. Runföljden **amik** ger alltså exempel på det äldsta bruket att skriva alla ord i en följd utan åtskillnad. Här är det dock mindre fråga om konservatism än att uttrycket **amik**, tämligen vanligt i medeltida inskrifter och alltid ristat på samma sätt, synbarligen hade karaktär av schablon. Uttrycket förekommer också på ett annat föremål från Lödöse, förmodligen en smörspade, funnet 3,5 m söder om måttstocken men 60 cm djupare. Det har runinskriften **hælhæ : amik** "Helga äger mig" på den ena sidan och enbart namnet **hælgæ** på den andra.

Det latinska inflytandet gör sig också gällande i namnformen. Ursprungligen traditionellt kunganamn blev Erik under medeltiden allt folkligare, framför allt genom uppkallelse efter Erik den helige. Efter helgonets translation i slutet av 1200-talet blev namnet påfallande vanligt. Det äldsta kända belägget på den latinska namnformen är DS I s. 699 (1250—51) *Ericvm* (dat.), ett av Birger Jarls sändebud till Lübeck, samt DS I s. 583 (1281) *Erico de Thorpe* (abl.), vittne i ett gåvobrev till Riseberga kloster. Båda dessa belägg är emellertid hämtade ur latinsk text och säger ingenting om dopnamnets form, som i vardagslag bör ha varit den svenska. Vårt äldsta belägg av jämförligt slag i svensk text är SD 6 s. 463 (1353) *Ericus*, faste i Tveta hd, Småland. Lödösestockens namnform *erikus* är således anmärkningsvärd, både därför att den förekommer i en svensk text och därför att den åsyftar en hantverkare, en man ur borgarklassen. Det tyder snarast på uppkallelse efter helgonet eller efter någon ansedd andans man *Ericus*. Erikskulten var ännu omkring år 1300 huvudsakligen en uppländsk företeelse. Även om dyrkan av S:t Erik officiellt aldrig blev särskilt framträdande i Skara stift, var han dock på ett annat sätt, genom släktrationer, knuten till Västergötland. Med hänsyn

⁸ A. Liestøl, Runer frå Bryggen (i: Viking 27, 1964), s. 14 f.

till det andra alternativet bör det kanske nämnas, att under decenniet 1268—1278 en namne beklädde biskopsämbetet i Skara.

De övriga runinskrifterna är alltför skadade för att ge några synpunkter av värde, men de förtager på intet sätt intrycket, att inskriften A ur runologisk och språklig synpunkt efter vedertaget sätt att se naturligast faller in i 1300-talets förra hälft.

Ur bebyggelsearkeologisk synpunkt är det av vikt att konstatera, att föremålet har påträffats i orört kulturlager strax under ett markant brandskikt. Under förutsättning att de fyra översta av de tidigare nämnda sex brandlagren svarar mot serien av historiskt kända storbränder i Lödöse, uppifrån räknat åren 1455, 1419, 1367, 1304 — antagandet är givetvis hypotetiskt men stödjes av platsens centrala belägenhet i staden — ställes det aktuella brandskiktet naturligast i relation till 1419 års nivå. Om fyndnivåns fixering till denna tidpunkt håller streck, skulle måttstockens närvaro på fyndplatsen bindas till tiden omkring sekelskiftet 1400. Den påtagliga nötningen visar, att föremålet har varit i bruk en tid. Med en väl tilltagen marginal skulle tolkens tillkomsttid då vara senare hälften av 1300-talet. Tager man med i beräkning en viss retardering med avseende på stil och språk, är en sådan datering icke orimlig även ur dessa synpunkter. Skulle brandlagret däremot vara resultatet av den närmast föregående storbranden, 1367 — och det kan icke helt uteslutas⁹ — skulle föremålet härstamma från förra hälften av detta århundrade, d. v. s. den tid, som den språkliga analysen närmast förde fram till.

1300-talet var som bekant Lödöses blomstringstid, och man har därför anledning att hoppas, att den vetenskapliga bearbetningen av de senaste årens rika grävningfynd där successivt ska bringa större klarhet i relationerna mellan historiskt kända fakta och arkeologiska vittnesbörd. Med de nya runfynd, som sparsamt

⁹ De preliminära försöken att tidfästa fyndlagret har skett under diskussion med grävningsledaren och docent Monica Rydbeck, som dessutom har varit vänlig låta mig taga del av manuskriptet till sin uppsats — för ett kommande häfte av denna tidskrift — om två pilgrimsmärken med bilder av Thomas av Canterbury, vilka påträffades 1961 i ett angränsande lödösekvarter, Kroken 1¹⁰.

men kontinuerligt hämtas ur Lödöses jord, ökar möjligheterna att jämväl med filologiens hjälp belysa förhållandena.

ZUSAMMENFASSUNG

E. Svärdström: Das Massholz Eriks des Fassbinders. Ein runen-geritztes Messwerkzeug aus Lödöse.

Im Herbst 1963 wurde bei archäologischen Untersuchungen auf dem Hof Pas-sagården 1³³ in Lödöse (Kirchspiel St. Peder, Västergötland, Fig. 1), im Mittel-punkt der mittelalterlichen Hafenstadt am Göta Älv, ein runenegeritztes Mess-werkzeug aus Spindelbaumholz gefunden. Fig. 2—3. Der Gegenstand ist 23,6 cm lang und hat einen quadratischen Querschnitt von 2,8 cm. Die Mitte wird durch einen Handgriff mit einem prismatisch geschnittenen Knopf gebildet. Die beiden Enden mit je vier Seiten zeigen zusammen acht versenkte Messflächen von verschiedener Länge (mm): a=88, b=22,5, c=45, d=66, e=37, f=32,5, g=77, h=16. Neben b steht eine Runeninschrift (A): *erikus amik* "Ich bin das Eigen-tum von Ericus"; bei c eine stark abgenutzte und teilweise beschädigte Runeninschrift (B): *gihorb*; bei f Reste einer Runeninschrift (C), bei der der Anfang in einer Beschädigung verloren zu sein scheint und die zwei erhaltenen Runen nicht eindeutig erklärt werden können, *ug* (?). Fig. 4.

Die Runeninschrift B gibt die Erklärung für den, nach allem zu urteilen, einzigartigen Gegenstand. Der Inhalt muss subst. altschwed. *giorð* f. in der Bedeutung 'Fassband' sein. Der Gegenstand ist also ein Werkzeug für das Fassbinden, ein Massholz, schwed. 'tolk' in der alten Bedeutung eines nicht einstellbaren Messwerkzeuges ohne bestimmte Einheit zur Kontrolle der Masse des Arbeitsgegenstandes. Das Mass c, 45 mm, bezieht sich also auf die Breite eines Fassbandes. Eine Angabe, auf was sich die anderen Masse be-ziehen, ist nicht vorhanden, aber die geringen Dimensionen deuten auf die Breite von Stäben (und Weidenrutenbänder) für Holzgefässe von verschiedener Grösse.

Die verschiedenen Massziffern stehen offenbar in einer gewissen Relation zueinander und zwar als Vielfache einer gegebenen Zahl. Selbstredend muss man geringere Toleranzen akzeptieren (höchstens 1,5 mm) mit Rücksicht auf die veränderliche Struktur des Holzmaterialies. Wenn die Länge der Mass-fläche b, korrigiert auf 22 mm, den Wert 1 ausmacht, wird $h=3/4$, $f=1\ 1/2$, $e=1\ 3/4$, $c=2$, $d=3$, $g=3\ 1/2$, $a=4$. Das Mass liegt einem alten schwedischen Werkzoll von 24,7 mm auffallend nahe, von dem 24 auf eine Ahle gehen (nach 1604, als Schweden ein Reichsmass von 59,38 cm für die Ahle erhielt). Über die Frage, ob der „Zoll“ des Lödöse-Massholzes Einheit eines lokal üblichen Mass-Systems gewesen sein kann, will die Verf. keine bestimmte Meinung äussern, hält es jedoch nicht für gänzlich ausgeschlossen.

Das Massholz ist in einer Tiefe von 1,60 m in unberührter Kulturschicht angetroffen worden, dicht unter einer der zwei Brandschichten, die nach einer vorläufigen Zeitbestimmung den Brandzerstörungen der Stadt in den Jahren 1419 oder 1367 entsprechen könnten. Sprachlich gesehen fallen die Runeninschriften, nach herkömmlicher Weise zu urteilen, am natürlichsten in die erste Hälfte des 14. Jahrhunderts. Wenn die Fixierung des Fundniveaus auf einen der angegebenen Zeitpunkte Stich hält und wenn man auf die offensichtliche Abnutzung des Gegenstandes sowie auf eine gewisse Retardierung in stilgeschichtlicher Hinsicht Rücksicht nimmt, dürfte die Entstehungszeit des Massholzes in das 14. Jahrhundert fallen.